

Duurzaam toerisme

De keerzijde van kleinschalige projecten

Marjorie van Strien is Masterstudent Leisure, Tourism and Environment en heeft onderzoek verricht in onder andere Bolivia, de Filippijnen, Kroatië en het Drents-Friese Wold. Toerisme kenmerkt zich onder meer door een heel grote diversiteit. Er wordt een grote verscheidenheid aan invloeden uitgeoefend op deze industrie, maar toerisme heeft echter ook een heel brede invloed op andere industrieën. Duurzaam toerisme is een goede zaak, maar het is zeer ingewikkeld om een vorm van duurzaamheid te bereiken. Er komen veel partijen bij kijken en het is niet altijd even makkelijk om te kiezen wat de beste en meest duurzame manier is voor een grote, constant groeiende groep mensen. De verschillende kanten van deze medaille worden in dit artikel via diverse voorbeelden belicht.

Marjorie van Strien

Masterstudent
Leisure, Tourism and Environment
majorie.vanstrien@wur.nl

Broodverkooper in Bolivia

Met de steeds goedkoper wordende vlieg-reizen hebben meer en meer mensen de mogelijkheid om op vakantie te gaan naar verre bestemmingen. Toerisme is een van 's werelds grootste industrieën en een van de snelst groeiende sectoren. Het brengt een variatie aan effecten met zich mee, positief en negatief, voor de levens van mensen en voor het milieu. Toerisme is een grote economische sector voor vele landen en voor een stijgend percentage mensen in de welgestelde landen is het een 'levensbehoefte' aan het worden. Steeds meer mensen krijgen de (financiële) mogelijkheid om op vakantie te gaan. Maar ook steeds vaker komt de vraag naar boven hoe we de negatieve effecten van toerisme zouden kunnen minimaliseren. Hierop wordt duurzaam toerisme als antwoord gegeven.

Ontwikkelingen duurzaam toerisme

Sinds de jaren '90 is duurzame ontwikkeling een streven geworden binnen de internationale wereld van ontwikkeling. Het Bruntland Report uit 1987, Our Common Future, probeert een antwoord te vinden op een aantal fundamentele problemen op wereldschaal, zoals veruiling, uitputting van de natuurlijke

grondstoffen, overbevolking, armoede en ongelijkheid. In dit rapport wordt voor het eerst het begrip duurzame ontwikkeling geïntroduceerd.

In de wetenschappelijke literatuur wordt het begrip duurzaamheid rond diezelfde tijd vertaald naar het toerisme. Het begrip duurzaam toerisme wordt onder andere genoemd tijdens het WTO wereldcongres in Lanzarote in 1995 en krijgt in 1996 een belangrijke plaats in Agenda 21. Er zijn de laatste jaren vele definities van duurzaam toerisme of 'responsible tourism' ontwikkeld. In de wetenschap is tot op heden geen overeenstemming over de exacte definitie van duurzaam toerisme. De meeste definities omschrijven dat alle toeristen verantwoordelijk moeten zijn voor het respecteren en behouden van het milieu, de economie en de cultuur van een toeristische bestemming.

"Sustainability principles refer to the environmental, economic, and socio-cultural aspects of tourism development, and a suitable balance must be established between these three dimensions to guarantee its long-term sustainability."

Deze definitie van de World Tourism Organisation verwijst naar het driehoeksverband tussen 'people' (sociaal-culturele dimensie), 'planet' (ecologische dimensie) en 'profit' (economische dimensie). Duurzaam toerisme lijkt dus in wezen te gaan om het ontwikkelingsproces van de toeristische sector met respect voor de mensen en hun culturen, het milieu, en de economie van de gastregio's. Deze algemene omschrijving blijkt toch op veel verschillende manieren vertaald te kunnen worden.

Meerdere begrippen worden door elkaar gebruikt, zoals duurzaam toerisme, ecotoerisme, natuurtoerisme, ruraal toerisme en groen toerisme, zonder dat er een duidelijk onderscheid of verschil wordt aangegeven.

Daarnaast kan duurzaamheid een verschillende betekenis hebben voor ver-

schillende mensen en in verschillende gebieden. Nationale parken kunnen vaak als goed voorbeeld dienen van hoe ingewikkeld een situatie kan worden.

Hier hebben verschillende partijen een belang bij het park en elk van hen heeft een andere wens, en belang bij een andere dimensie van duurzaamheid. De betrokken natuurorganisaties doen hun best het park zo goed mogelijk te beheren. Zij vinden de diversiteit van het gebied belangrijk en willen de natuur de ruimte geven. Met zorg geven ze de diversiteit aan flora en fauna een plaatsje en het liefst zouden ze het park uitbreiden. Veel bewoners van het gebied willen graag dat alles blijft zoals het is. Zij zijn opgegroeid met de huidige omstandigheden en willen dit ook nog graag aan hun kinderen en kleinkinderen laten zien. Dat is voor hen duurzaamheid. Maar bewoners moeten ook werken om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien. De mensen hebben bijvoorbeeld een boerderij.

Duurzaamheid voor hen zou een balans moeten zijn tussen natuurbehoud en een winstgevend bedrijf waarvan ze hun gezin kunnen onderhouden. Maar de landbouwbedrijven in en rondom natuurgebieden werken vaak met veel restricties en hebben nagenoeg geen mogelijkheid tot uitbreiding. Het wordt hen steeds moeilijker gemaakt om winst te maken. Nationale parken trekken vaak ook veel bezoekers. De toeristen en recreanten willen dat er mooie paden in het natuurgebied zijn om over te fietsen en te wandelen en hier en daar een picknicktafel. Het liefst zouden zij ook midden in het bos kamperen.

Duurzaamheid is voor hen een natuur waarvan zij kunnen genieten. Als je kijkt naar een Nationaal Park in Afrika is er ook nog eens sprake van een conflict tussen het park als leefruimte voor dieren, inheemse bevolkingsgroepen en toeristen. Moet een afweging worden gemaakt op basis van de groep die de meeste inkomsten brengt, waarmee het park onderhouden en beschermd kan worden?

Dorpje in de Andes, Bolivia

Een voorbeeld dicht bij huis is ons Nationaal Park het Drents-Friese Wold. Het Drents-Friese Wold is dan ook een heel speciaal gebied voor ons land, als grootste aaneengesloten natuurgebied. Hier proberen de verschillende partijen in overleg tot een gezamenlijk toekomstbeeld te komen. Dit lijkt eenvoudiger dan het is. Zelfs in ons georganiseerde kikkerlandje is het moeilijk om met z'n allen tot overeenstemming te komen. Mensen zijn ook niet in één categorie te plaatsen. Een boer is ook een bewoner en een recreant ook een natuurliefhebber. Het is daarom een moeilijke taak om een perfecte balans te vinden tussen de drie dimensies. Verder zou de gedachte aan duurzaamheid wel eens een 'luxegedachte' kunnen zijn. In Boliviaanse dorpjes op de hoogvlakte van het Andesgebergte zijn de meeste mensen niet eens bezig met vraagstukken over duurzaamheid. Voor hen is de belangrijkste vraag: hoe krijgen we morgen weer brood op de plank?

Toerisme is een industrie met veel raakvlakken naar en overlappings met andere industrieën. Denk maar eens aan landbouw en visserij als leveranciers aan hotels en restaurants, maar ook als attracties voor toeristen die geïnteresseerd zijn om traditionele vormen van voedselproductie te bekijken. Datgene maakt het aan de ene kant een hele interessante en beweeglijke industrie, maar daardoor zijn er ook sterke onderlinge invloeden. Duurzaamheid in toerisme zou dus wel eens een veel bredere betekenis kunnen

Drents-Friese Wold

hebben. Aan de Kroatische kust bijvoorbeeld is toerisme op veel plaatsen de voornaamste industrie geworden. Vroeger leefde men van schapen, olijven en fruitteelt, maar tegenwoordig is dit niet meer voldoende. Nu is de kust zeer aantrekkelijk voor nautisch toerisme. Mensen in verschillende kustplaatsjes hebben hun leven ingericht naar het toerisme, door middel van boot- of appartementverhuur, een café, restaurant of een toeristenbureau. Maar vaak is het toerisme het leven van die mensen binnengerold en is er niet goed nagedacht over de inrichting van het gebied of de effecten die toerisme zou kunnen hebben. Hierbij is geen rekening gehouden met vragen rondom duurzaamheid. Daarnaast zijn er in Kroatië ook politieke, economische en sociaal-culturele obstakels te vinden. Het land is bijvoorbeeld een kleine tien jaar geleden van een politiek communistisch systeem overgegaan op een socialistisch systeem en dit heeft tot op heden zijn sporen nagelaten. Langzaam dringen nu vraagstukken over duurzaamheid van toerisme door in het denken van de mensen en verschillende kustplaatsjes nemen dit voortaan mee bij het plannen en inrichten van gebieden voor toerisme. Plaatsen waar nog weinig tot geen toerisme is, zouden nu kleinschalige projecten kunnen gaan opzetten, waarbij rekening wordt gehouden met de omgeving en de lokale bevolking. Voor locaties waar ieder jaar al veel toeristen komen, is het een grotere uitdaging om duurzaamheid door te voeren. Maar grote delen van de kust

Huurboten, Kroätie

Vissersboten, Kroätie

Schoenpoetsers, Bolivia

van Spanje en veel plaatsjes in Turkije vormen voorbeelden van hoe ze het in ieder geval niet zouden willen hebben.

Bewust maken of niet?

Er wordt de laatste jaren veel aandacht besteed aan de effecten van 'global warming' en het verval van cultuurhistorische monumenten. Verscheidene organisaties hebben locaties geïdentificeerd die volgens hen zwaar beschadigd zijn of zelfs dreigen ten onder te gaan, maar ook diersoorten die met uitsterven worden bedreigd en natuurgebieden die onomkeerbaar veranderen. Een voorbeeld hiervan is UNESCO's werelderfgoedlijst, waarop de meest waardevolle stukjes cultuur en natuur uit de geschiedenis worden verzameld. Vervolgens heeft UNESCO een lijst ontwikkeld van erfgoed in gevaar. Op deze lijst staan de stukken werelderfgoed die dreigen te degraderen of zelfs verloren zullen gaan.

Dit soort lijsten en identificaties brengen bijzondere locaties onder de aandacht van het internationale publiek. Het is natuurlijk goed om te beseffen welke stukjes van de aarde bijzonder en waardevol zijn, zodat mensen hier bewust mee om zullen gaan. Er ontstaan vaak allerlei kleine organisaties en projecten die opkomen voor de bescherming van culturele en natuurlijke erfgoedlocaties. Maar de identificatie heeft ook een stroming van toeristen op gang gebracht. In reactie op de werelderfgoedlijst hebben sommige mensen bedacht dat het maar beter is die bestemmingen te gaan bekijken voordat het te laat is. Als gevolg daarvan stapt de halve mensheid in het vliegtuig om een paar dagen Machu Picchu (Peru), de Great Barrier Reef (Australië) of de

rijstterrassen van Banaue (Filippijnen) te gaan bekijken. Tezamen creëren zij een enorme uitstoot van gassen, en beschadigen zij de bestemmingen met hun bezoek. Zo verzakt Machu Picchu langzaam onder het gewicht van alle bezoekers, krijgt de Great Barrier Reef geen kans nieuw koraal te kweken door het groeiende aantal duikers en boten in het gebied, en worden de rijstterrassen van Banaue verwaarloosd omdat werk in het toerisme voor de lokale gezinnen meer inkomsten opbrengt.

Als we nu even dieper inzoomen op de rijstterrassen van Banaue, dan zien we dat toerisme zowel een kans als een bedreiging voor cultureel erfgoed kan zijn. Toen toerisme in dit gebied in opkomst was, zagen veel arme boeregezinnen kansen in het toerisme op een duurzamer inkomen. Dit had wel als gevolg dat vele van hen de terrassen verwaarloosden, om hun tijd te kunnen besteden aan het maken van houtsnijwerk als souvenirs of het runnen van een restaurant of accommodatie. In de loop der jaren zijn daardoor veel rijstterrassen in verval geraakt en nu is de aanblik veel minder spectaculair dan het vroeger geweest moet zijn. Nu gaan de inwoners van Banaue langzaam inzien dat de toeristen komen om de rijstterrassen te bewonderen en dat het dus een belangrijke zaak is om de terrassen die nog in werking zijn te behouden. Grote vraag is nu hoe dat het beste kan gebeuren en wie daarvoor verantwoordelijk zou moeten zijn. Hoe zou dit op een duurzame manier gepland kunnen worden?

In de Filippijnen kan ook een voorbeeld gevonden worden van duurzaamheid-

discussies rondom een natuurlijk erfgoed: het Tubbataha Reef National Marine Park, de rijke onderwaterwereld ten noorden van het eiland Palawan. De inheemse bevolking van het noordelijke deel van Palawan heeft in het verleden bewezen een zelfstandige cultuur te zijn in een gevecht om de natuurlijke bronnen. Het gebied heeft een rijke zee waar veel zeldzamere diersoorten nog in grote getale voorkomen. Zij leven van deze bronnen (voornamelijk visvangst) en doen dan ook hun uiterste best om dit gebied te beschermen. Als een beschermd natuurgebied wordt geopend voor toeristische ontwikkeling, kunnen er conflicterende situaties optreden tussen projectontwikkelaars en de lokale bevolking. Nieuwe ontwikkelingen rondom snelgroeiend duiktoerisme en ecotoerisme in het gebied compliceren de situatie. Het heeft nieuwe actoren naar het gebied gebracht, die denken te weten wat goed is voor de onderwaterwereld. De recente ontwikkelingen op het gebied van toerisme hebben zowel kansen als bedreigingen naar het gebied gebracht. De ontwikkelaars van toerisme komen veelal van buiten het eiland of zelfs van buiten de Filippijnen. Zij zijn van mening dat de arme bevolking de bronnen uitput door overmatig gebruik en illegale praktijken en dat zou zonde zijn van zo'n mooi, aantrekkelijk gebied. Zij denken dat dit veroorzaakt wordt door de armoede onder de lokale bevolking, die daardoor gedwongen wordt hun natuurlijke bronnen te gebruiken om aan eten en inkomsten te komen. Het toerisme zou voor de lokale bevolking een nieuwe bron van inkomsten kunnen worden, waardoor ze de bronnen niet meer hoeven uit te putten.

In de wetenschap wordt hevig gedebatteerd of conservatie van natuurgebieden armoede zal bestrijden, of dat armoede bestreden zal moeten worden om een duurzame omgeving te kunnen creëren. In het geval van dit gebied bij Palawan heeft de inheemse bevolking bewezen actief betrokken te zijn bij de lokale ontwikkelingsprocessen. Zij zijn opgekomen voor hun inheemse rechten op duurzame natuurbronnen. Het heeft hen heel wat moeite gekost om dit aan te kunnen tonen en om serieus genomen te worden door de organisatoren van het toerisme en de Filipijnse regering. Maar ze hebben bewezen dat zij al generaties lang in het gebied wonen en precies weten hoe ze met de plaatselijke natuur om moeten gaan. Zij leven in harmonie met de natuurlijke bronnen en weten hoeveel vis ze kunnen vangen en in welke tijden van het jaar ze de vissen met rust moeten laten. De erkenning heeft hen zeggenschap opgeleverd binnen de ontwikkeling van het gebied.

Een artikel in NRC Next (dinsdag 24 juli 2007) vertelde dat veel Nederlanders wakker geschud worden door nieuws over bedreigde delen van onze cultuur en natuur. Zij gebruikten Kinderdijk als voorbeeld om aan te geven dat half Nederland zich nu bedenkt dat ze dit bijzondere stukje uit onze geschiedenis nog wel even willen gaan bekijken voordat het te laat is. Als gevolg daarvan wordt Kinderdijk nu drukker bezocht dan ooit tevoren. Aan de ene kant is het gunstig voor de inkomsten van de attractie en voor de omliggende gemeenten, maar aan de andere kant neemt de druk op dit gebied ook sterk toe.

Natuurlijk is toerisme niet de enige bedreiging voor deze erfgoedgebieden, en vaak zelfs ook niet de grootste. Toerisme brengt ook inkomsten naar de (lokale) bevolking en maakt de mensen zich ervan bewust wat een bijzondere ecologische of culturele omgeving ze hebben. Hoewel er weinig voorbeelden zijn waarin de lokale bevolking zelf de touwtjes in handen heeft op het gebied van toerisme. Het initiatief om een cultureel of ecologisch waardevolle locatie

aan te melden bij UNESCO komt vaak van regionaal of nationaal niveau en het toerisme als gevolg van plaatsing op 'de lijst' wordt ook vaak grotendeels gestuurd vanaf hoger niveau. De meeste georganiseerde toeristen naar de Banaue rijstterrassen op de Filipijnen komen terecht in het hotel van overheidseigendom. Het zijn vaak de zogenaamde backpackers, die niets van te voren hebben geboekt, die in lokale accommodaties terecht komen en bij de lokale restaurantjes eten. Hierdoor komt een groot deel van de inkomsten van het toerisme in de broekzak van de overheid terecht. Op deze manier kun je voor eeuwig door blijven gaan met afwegen wat de beste middenweg is voor alle partijen.

Wat is duurzaam?

Duurzaam toerisme is vaak kleinschalig, zoals ecotoerisme. Vele projecten zijn erop gericht een beperkt aantal toeristen aan te trekken, omdat dit minder schadelijk zou zijn voor de omgeving. Ecotoerisme houdt in dat een project is opgezet met participatie van lokale bevolking en het moet bijdragen aan conservatie van de lokale cultuur en natuur. Het project is winstgevend voor de lokale bevolking en kan door hen onderhouden worden. Ecotoerisme is natuurlijk een ideale manier van toerisme. Het wordt daarom vaak gezien als een model waar naartoe gewerkt kan worden.

Vooraf gebieden waar nog niet zo veel toerisme komt, lenen zich goed voor de ontwikkeling van duurzame toerisme. Alles kan stapje voor stapje gepland en uitgedacht worden en er kan rekening gehouden worden met het belang van de drie dimensies (people-planet-profit).

Er zijn inmiddels genoeg voorbeelden van hoe het niet moet en van de vele negatieve effecten die toerisme met zich mee kan brengen. Bij het opzetten van toerisme in een nieuw gebied kunnen vele van deze effecten vermeden worden.

Natuurlijk is het schitterend dat zoveel projecten uit de grond schieten om op allerlei kwetsbare plaatsen kleinschalig toerisme op te zetten, met alle goede bedoelingen. Maar wat te doen met de werelderfgoedlocaties? En met de stranden van Spanje en Turkije? Met al die bestemmingen waar ieder jaar de aantallen toeristen groeien en de hotels en toeristische bedrijfjes uit de grond blijven schieten? Met het steeds groeiende aantal reizigers blijft de 'miljoenvraag' hoe we massatoerisme duurzaam kunnen maken.

Summary

Sustainable tourism, like eco-tourism, is often a small scale activity. Many projects focus on the attraction of a limited number of tourists in order to restrict damage to the environment. Eco-tourism means that a project is set up with participation of local inhabitants and contributes to the conservation of the local nature and culture. The project should also be profitable to the local inhabitants and should be maintained by them. Thus eco-tourism seems to be the ideal form of tourism. The growing interest in eco-tourism projects is wonderful, and the motives are appreciable. But the increasing number of travelers as a result of this still poses us an important question: how do we make mass tourism sustainable?

Duikers in de Filipijnen

